

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

УДК 37.035.6:378 – 057.87

Ігор Добрянський, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і професійної педагогіки
Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету

Олексій Гора, старший викладач

Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки

Мирослава Зимомря, аспірант Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розглянуто процес формування національної ідентичності в умовах освітнього середовища. Зроблено висновок про значущість типу освітнього середовища в ідентифікаційних процесах. Описані складові та характеристики освітнього простору, що гарантують формування позитивної національної ідентичності.

Ключові слова: національна ідентичність, освітнє середовище, освітній простір, чинники формування національної ідентичності.

Літ. 12.

Постановка проблеми. Становлення демократичних засад української державності та розвиток громадянського суспільства потребують адекватних змін навчально-виховної роботи професійної школи. Виховання свідомого громадянина, патріотично налаштованого до свого народу і Батьківщини, стає пріоритетним напрямком державної політики в сучасній освіті. Саме тому однією з ключових сфер, від якої залежить розв'язання протиріч між сучасними тенденціями інтеграції, уніфікації та безпекою втрати унікальності людини, особливостей її національної культури, етнонаціональних традицій, коренів; між обсягом культурної інформації, який постійно збільшується, та можливостями національної самоідентифікації особистості, є вища професійна освіта.

Аналіз досліджень і публікацій процесу формування національної самосвідомості, докладне вивчення поглядів на її структуру вчених-фахівців з різних галузей наукового знання (Г.А. Агаєв, Л.М. Дробіжева, В.І. Козлов, П.І. Кушнір, В.В. Мавродін, Г.В. Шелепов та ін.) дозволили дійти висновку, що саме національна ідентифікація є основним структурним елементом, когнітивно-мотиваційним ядром національної самосвідомості особистості, є показником її розвитку. Адже національна самосвідомість починається з того, що особистість ідентифікує себе як представника певної нації, як громадянина своєї держави.

Як свідчать психологічні дослідження (Р. Бернс, М.Й. Борішевський, Е. Еріксон, Г.С. Костюк, П.Р. Чамата та ін.), становлення національної ідентичності як складової *Я-концепції* особистості проходить низку фаз у своєму розвитку. Найвищих темпів цей процес досягає в

період з 11 до 20 років. В зв'язку з цим, особливої актуальності набуває дослідження особливостей формування національної ідентичності саме у студентської молоді.

Процес професійно-особистісного розвитку майбутніх спеціалістів у вищому навчальному закладі залежить від багатьох факторів, які визначають кінцевий результат освітнього процесу. Одним з них є освітнє середовище. Проте, професійно-особистісне становлення майбутнього фахівця найчастіше відбувається без врахування особливостей середовища, його компонентів та виховного потенціалу.

Освітнє середовище є одним з основних засобів непрямого, ненасильницького впливу на особистість. Тому значення середовища було завжди в центрі уваги провідних педагогів та психологів.

На визначальну роль середовища у вихованні та навчанні вказували А.С. Макаренко, Л.С. Виготський, Д.А. Леонт'єв, С.Т. Шацький.

У сучасних педагогічних дослідженнях (Г.Ю. Белов, В.А. Сластенін, В.А. Ясвін) освітнє середовище вищого навчального закладу визначається як полісуб'єктний, поліпредметний феномен, що цілеспрямовано впливає на професійно-особистісний розвиток студента. Він складається з сукупності матеріальних факторів освітнього процесу і міжособистісних відношень, які встановлюють суб'єкти цього процесу (студенти – викладачі, адміністративно-управлінський корпус).

Організаційно-діяльнісні аспекти створення освітнього середовища як умови розвитку творчої особистості на основі співдружності педагогів та студентів досліджуються в практиці роботи інноваційних шкіл (В.С. Біблер, С.Ю. Курганов,

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

В.А. Караковський, Г.Л. Каспржак, О.Н. Тубельський та ін.). Розвивальне середовище як структурний компонент соціально-педагогічного проектування культурно-освітнього простору розглядається в роботах Н. Павлова, В. Слободчикова, З. Чистякової, В. Батіч, Д. Соломон, М. Ватсон та інших.

Освітнє середовище вивчається як педагогічний феномен (А.І. Артюхіна), як фактор професійного самовизначення та професійного саморозвитку студентів (Л.В. Андреев, Н.І. Глушкова, О.Ю. Малахова), як засіб творчого розвитку особистості студента (В.А. Мастерова, С.В. Пімонова, І.А. Подольська), самореалізації особистості та розвитку пізнавального інтересу (Н.В. Сенченко, О.Н. Шевченко), досліджуються особливості інформаційно-освітнього середовища (С.А. Антанасян, В.В. Грішкун, І.Г. Захарова, С.А. Назаров).

Постановка завдання. Метою даної статті є вивчення локального освітнього середовища як фактора формування національної ідентичності студентів.

Виклад основного матеріалу. Протиріччя, яке виникло між соціально-державним замовленням на виховання національно-свідомої особистості і недостатньою увагою вищої школи до формування національної ідентичності студентів в контексті їхньої професійної підготовки, недостатньою вивченістю локального освітнього середовища вищого навчального закладу як фактору формування національної ідентичності вимагає впровадження новітніх педагогічних технологій в освітні процеси.

На процес формування національної ідентичності впливають різноманітні за силою, напрямком та впливом фактори (соціально-економічний стан держави; державний устрій; мова спілкування; релігія; національні цінності та ідеали; історія; культура та ін.), а от сила та напрямок їх дії безпосередньо залежить від оточення в якому знаходиться молода людина. На нашу думку, найбільший вплив на ідентифікаційні процеси здійснює освітнє середовище, в якому особистість студента перебуває впродовж усього періоду навчання, а значить весь період інтенсивного становлення ідентичностей.

У вітчизняній педагогіці та психології термін “середовище” з’явився в 20-ті рр., коли достатньо часто вживалися поняття “педагогіка середовища” (С.Т. Шацький), “суспільне середовище дитини” (П.П. Блонський), “навколишнє середовище” (А.С. Макаренко). В.О. Сухомлинський розробив унікальну педагогічну систему становлення творчо й етично розвиненої особистості в умовах спеціального соціуму. У вітчизняній практиці

зразки розвивального середовища як спеціально організованого освітнього і соціокультурного простору стали створюватися з кінця 80-х рр.

Під освітнім середовищем розуміємо розгалужену систему впливів та умов формування особистості, та також можливостей для її розвитку (В. Ясвін). Термін “освітнє середовище” поєднує в собі такі поняття як “сімейне середовище”, “шкільне середовище”, “інститутське середовище” та ін.

Перш ніж перейти до структурного аналізу освітнього середовища, доцільно визначити структурні компоненти, складові та параметри середовища життєдіяльності людини. Дослідник “середовища існування та розвитку людини” Є. Клімов [8] виокремлює наступні складові цього середовища:

- соціально-контактна складова;
- інформаційна складова;
- соматична складова;
- предметна складова.

Соціально-контактна складова середовища включає в себе: особистий приклад оточуючих людей, їх культуру, досвід, спосіб життя, поведінку, взаємовідносини та ін.; державні заклади та організації, групи людей та їх представників з якими особистість так чи інакше взаємодіє; особистісні стосунки в колективі, що є “рідним” для цієї особистості.

Інформаційна складова середовища створюється завдяки певним правилам, що виникають у процесі особистісної взаємодії. Це правила внутрішнього розпорядку, положення про навчальний заклад, закони та підзаконні акти, традиції, притаманні даному суспільству, норми поведінки, правила особистої та громадянської безпеки, засоби масової інформації, реклама, персоніфіковані звернення (вимоги, побажання, доручення та ін.).

Соматична частина середовища складається з самопочуття людини, стану та можливостей людського організму. У предметну складову включаються матеріальні умови життя, навчання, побуту, біологічні, гігієнічні умови мікроклімат, чистота повітря та ін.).

Освітнє середовище розглядається нами не як щось дане заздалегідь, а лише як продукт спільної діяльності утворює й утворюється з позицій антрополого-психологічного підходу (В.І. Слободчиков); середовище стає освітнім, коли з’являється особистість, що має інтенцію освіти (Л.Л. Портянская, Г.І. Шатон).

Типологізація освітніх середовищ представлена в роботах А.І. Артюхової, К.Г. Кречетнікова, В.А. Мастеровой, С.Ф. Сергєєва, В.І. Слободчикова та ін.

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Якість освітнього середовища може визначатися здатністю цього середовища забезпечувати всім суб'єктам освітнього процесу систему можливостей, пов'язаних із задоволенням їхніх потреб і трансформацією цих потреб у життєві цінності, що актуалізує процес їхнього особистісного саморозвитку. Освітнє середовище вищих навчальних закладів це сукупність матеріальних факторів освітнього процесу й людських відносин, які встановлюють суб'єкти освіти в процесі своєї взаємодії. Суб'єкти освітнього процесу (у нашому випадку – це студенти й викладачі, адміністративно-управлінський персонал) організують, створюють освітнє середовище, постійно впливають на нього у процесі функціонування.

Спрямованість освітнього середовища є важливим фактором, який впливає на процеси формування соціальної позиції студентів. А саме такі його характеристики, як відкритість та динамічність (під якими ми розуміємо наявність активної взаємодії з різними громадськими об'єднаннями, соціальними організаціями, що забезпечують додаткові можливості для навчання, наявність умов для вільної комунікації в групі, на факультеті між викладачами та студентами [9] забезпечать додаткові можливості для формування позитивної національної ідентичності.

Ми під терміном “освітнє середовище” розуміємо сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечує саморозвиток вільної і активної особистості, реалізацію творчого потенціалу особистості. Освітнє середовище виступає функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки, і може розглядатися як модель соціо-культурного простору, в якому відбувається становлення особистості [7, 8.]

Освітнє середовище повинно забезпечувати можливість:

- Відтворення та трансляції культури в професійній діяльності та побуті;
- Розвитку здібностей до виявлення та впровадження в повсякденне життя ціннісних орієнтацій;
- Емоційного забарвлення оцінки соціально значимих подій, символів та артефактів;
- Цілеспрямованого використання знань, вмінь та навичок.

За умови дотримання цих правил, відбуваються процеси формування особистісних характеристик студента. Адже національна культура – основна складова процесу формування

національної ідентичності, ціннісні орієнтації особистості та емоційне ставлення до оточуючого середовища – запорука активної участі у суспільно-політичному житті суспільства, використання знань, вмінь, навичок та національних налаштувань у практичній діяльності – шлях до професіоналізму.

Освітнє середовище має наступні завдання: розвивати, навчати та виховувати. Виходячи з цього, воно повинно мати наступні характеристики:

- активна комунікативність, емоційність, особистісна орієнтація, креативність – надасть високий розвиваючий потенціал;
- широта, проєктивність, інтенсивність, творчість в освітньому середовищі інтенсифікують розвиток професійних навичок, які формуються в процесі навчання;
- динамічність, відкритість, мобільність, соціальна активність, організація особистого досвіду життя та роботи в умовах свободи та відповідальності дасть можливість студентам приймати активну участь у соціальному житті суспільства та створить умови для впровадження отриманих національних налаштувань в практичну діяльність.

Комплексне застосування даних характеристик в освітньо-виховному процесі стане важливим фактором впливу на формування всебічно розвинутої особистості, яка крім професійних знань, вмінь та навичок буде мати сталу громадянську позицію, позитивну національну свідомість.

Висновки. Виходячи з тези про те, що рівень сформованості національної ідентичності є складовою всебічного розвитку студента, а відповідно, соціальним замовленням держави, роль освітнього середовища в ідентифікаційних процесах є надзвичайно важливою. Враховуючи той факт, що на даний момент сформованість національної ідентичності не відповідає сучасним вимогам, ми приходимо до висновку, що існує нагальна потреба у розробці такої навчально-виховної системи, яка б, з одного боку, готувала висококваліфікованого спеціаліста у певній галузі знань, а з іншого боку – виховувала соціально-активну, національно-налаштовану, різнобічно підготовлену особистість.

1. Бех І.Д. *Виховання особистості: У 2 кн. / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 2003. – 344 с.*

2. Болгарінова В. *Культура і полікультурна освіта / Болгарінова В., Лоценова І. // Шлях освіти. – 2002. – №2. – С. 3 – 6.*

3. Боршівський М. *Національна самосвідомість*

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЗА ЗАХАРЕНКОМ

та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві / М. Боришевський // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні / ред. кол. С.Д. Максименко, М.Й. Боришевський, В.Т. Циба та ін. – К., 2003. – С.138 – 147.

4. Генисаретский О.И. Регионализм, средовое проектирование проектная культура / О.И. Генисаретский // Экология культуры: теоретические проектные проблемы. сб. науч. трудов / отв. ред. О.И. Генисаретский. – М., 1991. – С. 21 – 30.

5. Дробижнева Л.М. Национализм, этническое самосознание и конфликты в трансформирующемся обществе / Л.М. Дробижнева // Национальное самосознание и национализм в Российской Федерации начала 1990-х гг. – М., 1994. – С. 16 – 47.

6. Картунов О.В. Західні етнонаціональні та етнополітичні концепції: теоретико-методологічний аналіз: дисс. ... д-ра політ наук: 23.00.02 / О.В. Картунов. – К., 1996. – 382 с.

7. Каташов А.І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею: автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / А.І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 22 с.

8. Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности / Е.А. Климов. – Казань, 1969. – 278 с.

9. Маслов К.И. Образовательная среда вуза как фактор развития гражданской позиции студента. Автореф. дис. канд. пед. н. Краснодар 2008., 21 с.

10. Равчина Т. Організація взаємодії студентів з освітнім середовищем у вищій школі / Т. Равчина // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед. – 2005. – Вип. 19, Ч. 2. – 3 – 16 с.

11. Ткач Т. Проектування освітнього простору як дискурс психолого-педагогічної науки / Т. Ткач // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2008. – № 1. – С. 106 – 115.

12. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2012

УДК 378.4:004

Юрій Дорошенко, доктор технічних наук, професор
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЗА ЗАХАРЕНКОМ

У статті за результатами аналізу публікацій і практичної діяльності О.А. Захаренка продемонстровано співзвучність освітніх ідей і педагогічної інноватики народного академіка сучасним освітньо-модернізаційним процесам, зокрема, впровадженню у педагогічну практику компетентнісного підходу та профільного навчання. Разом з цим показано авторське розуміння сутності компетентності та профільності навчання, зокрема, у галузі інформатики та ІКТ, у контексті забезпечення якості освіти та успішної соціалізації молодшої людини.

Ключові слова: творча спадщина Захаренка; компетентність; компетентнісний підхід; профільне навчання; особистість.

Літ. 15.

Продовження статті опублікованої в №5(88) 2012. Згідно із В.І. Луговим компетентності у європейській освіті тлумачаться як інтегральне і динамічне поєднання знань, розуміння, умінь, цінностей, здатностей, інших особистих якостей [9, 9]. Актуальний набір компетентностей містить 30 загальних компетентностей та специфічні компетентності в дев'яти предметних областях (ділове адміністрування, європейські студії, історія, математика, медсестринська справа, науки про землю, освітні науки, фізика, хімія). Загальні компетентності розділені на три групи: інструментальні (10 компетентностей), міжособистісні (8 компетентностей), системні (12 компетентностей). Кожна з компетентностей характеризує ту чи іншу реалізаційну здатність людини – здатність до самореалізації, реалізації життєвих цілей і завдань, розв'язання певних задач. І далі В.І. Луговий

наголошує, що саме “здатність” (англ. *ability*) найбільш уживане слово у визначенні компетентностей, а відтак його слід уважати ключовим для розуміння їх сутності та відповідного термінологічного тлумачення.

Практичне втілення зазначеного вище проявилось в змістовій характеристиці вимог до навчальних досягнень учнів під час опанування ними певних навчальних курсів як сукупності конкретних здатностей чи компетенцій (розпізнає, називає, розуміє, знає, наводить приклади, пояснює, порівнює, зіставляє, характеризує, описує, формулює, обґрунтовує, спостерігає, використовує, показує на карті, розв'язує, уміє, виконує, будує, складає, розробляє, з'ясує, дотримується правил, класифікує, аналізує, оцінює, висловлює судження, виявляє ставлення, обґрунтовує тощо).

Традиційно-усталене оцінювання результативності освітнього процесу за допомогою тріади “знання